

LAURA STANCIU*

**RELAȚIA DINTRE MITROPOLIA DE EZSTERGOM
ȘI BISERICA ROMÂNĂ UNITĂ DIN TRANSILVANIA:
EPISODUL DIN 1850****

Subordonarea Eparhiei de Făgăraș Mitropoliei de Esztergom

În secolul XVIII structura instituțională a Bisericii Unite a rămas neschimbată¹, grație unor episcopi ca Petru Pavel Aron și Grigore Maior, care au reușit conservarea nealterată a individualității Bisericii Unite în relația cu Scaunul pontifical de la Roma și cu cel primațial de la Esztergom. De pildă, martorii în procesul canonic al episcopului Aron (10–11 octombrie 1752) credeau eronat că dieceza de Blaj depindea direct de Sfântul Scaun și că nu era sufragana altei Biserici². De asemenea, diploma de numire a episcopului Maior (27 octombrie 1772) nu făcea nici o referire la subordonarea episcopului greco-catolic față de arhiepiscopul primat de Esztergom și nici privitoare la existența teologului iezuit lângă episcopul unit. Mai mult, episcopul greco-catolic de Blaj, Grigorie Maior, a fost acuzat că soluționează ilegal cauze matrimoniale care sunt de competența Mitropoliei de Strigoniu, iar printr-o scrisoare din 31 octombrie 1781 i se reamintea acestuia faptul că Episcopia greco-catolică din Blaj era subordonată Mitropoliei din Strigoniu³. Abia în 1783, odată cu procesul canonic al noului episcop Ioan Bob, declarațiile martorilor precizau că Eparhia de Făgăraș este subordonată canonic față de Arhiepiscopia de Esztergom⁴.

Pe parcursul secolelor XVIII și XIX, scopul urmărit deopotrivă de Roma și de Esztergom a fost întărirea identității confesionale catolice pe linia posttridentină.

* Conf. univ. dr., Facultatea de Istorie și Filologie, Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.

** Varianta engleză a studiului cu titlul *The Antidote of Conflicts. Institutional Dialogues in the Age of Unilateral Claims. The 1850 Episode*, a apărut în revista „Brukenthalia. Romanian Cultural History Review. Supplement of Brukenthal. Acta Musei”, 5/2015, p. 701–712.

¹ Despre specificul, istoria și structura Bisericilor Unite Greco-Catolice, vezi Péter Szabó, *A keleti egyházak szentségi joga – összehasonlító bemutatás*, Nyíregyháza, 2012, *passim*; iar despre rolul Bisericilor Unite Greco-Catolice și raportul lor cu Biserica Romano-Catolică din Ungaria, vezi István Pirigyí, *A magyarországi görögkatolikusok története I–II*, Nyíregyháza, 1990, *passim*.

² Laura Stanciu, Keith Hitchins, Daniel Dumitran (editori), *Despre Biserica românilor din Transilvania. Documente externe (1744–1754)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2009, documentul nr. 447 (10.10.1752 – 23.11.1754), p. 288–293.

³ Arhivele Naționale. Direcția Județeană Alba, fond Mitropolia Română Unită Blaj. Arhiva Generală, documente neînregistrate (în continuare, ANDJA, fond MRUB, Arhiva Generală – doc. neîn.), nr. fond 48, nr. inv. 325, 82/1781, octombrie 31.

⁴ Daniel Dumitran, *Un timp al reformelor. Biserica Greco-Catolică din Transilvania sub conducerea episcopului Ioan Bob (1782–1830)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2007, p. 183, 185–186.

Urmărind consolidarea Unirii religioase și dezvoltarea catolicismului în rândul românilor, atenția era acordată educației preoților; sprijinul pentru întărirea școlilor și susținerea îmbunătățirii situației financiare a clerului. Direcțiile de acțiune enumerate au fost desigur dublate de rapoartele regulate, obișnuite, de subordonare ierarhică specifică lumii catolice, pentru rezolvarea punctuală a problemelor curente ivite în guvernarea Bisericii. În cadrul acestora, un loc aparte l-a ocupat discuția legată de forurile de apel în cazul instanțelor de judecată ecleziastică. În disciplina răsăriteană, tribunalul de primă instanță era atributul forurilor de judecată protopopiale, instanța a doua, apelul, căzând sub incidență episcopală, iar instanța supremă era de competența Scaunului pontifical. Orice modificare adusă acestei reguli leza tradiția și disciplina ecleziastică răsăriteană a Bisericii Greco-Catolice, de aceea greco-catolicii din Transilvania s-au opus oricăror schimbări⁵. Odată cu introducerea instituției consistoriului episcopal (1807), în timpul episcopatului lui Ioan Bob, acesta a devenit forul de primă instanță, iar forul de apel revenea competenței consistoriului Arhiepiscopiei de Esztergom⁶. Chiar dacă situația era valabilă și anterior, în timpul episcopilor uniți Pataki și Klein⁷, ea s-a manifestat mai ales în timpul desfășurării procesului lemenian (1843–1846)⁸. La decizia Romei, instanța de apel a revenit consistoriului Arhiepiscopului de Esztergom, situație ce s-a menținut și în urma Conciliului Vatican I (1869–1870), când dreptul de a III-a instanță a devenit apanajul arhiepiscopului de Esztergom, iar apelul de a II-a instanță era atributul episcopului de Oradea⁹. De fapt, competențele Consistoriului episcopal în conducerea administrativă a Diecezei de Făgăraș au fost stabilite de către Iosif al II-lea, în 12 decembrie 1781. Printre altele, decretul iosefin mai introducea dreptul de jurisdicție și obligația instituirii vicarului de către aceeași Arhiepiscopie de Esztergom, în situația sedisvacanței Episcopiei de Făgăraș¹⁰, așa cum s-a întâmplat în anul 1830 sau în anul 1848.

În vederea stabilității și întăririi Unirii, Mitropolia de Esztergom avea în sarcină intermedierea rezolvării punctuale a situațiilor ivite prin apelul la puterea spirituală (Roma) și la cea seculară (Viena), de pildă, în cazul organizării sinoadelor electorale (1830, 1850). Un alt exemplu poate fi cel înregistrat în 9 aprilie 1831, când episcopul Ioan Lemeni îi scria primatului Alexandru Rudnay, cerându-i sprijinul în fața Comitatului Hunedoara în soluționarea tensiunilor confesionale dintre uniți și neuniți în Hațeg¹¹. De obicei, medierea făcută de Arhiepiscopia de Esztergom se referea la cazurile obișnuite privitoare la organizarea proceselor canonice sau la intermedierea obținerii confirmării papale. Au existat și situațiile speciale legate de obținerea dispenselor matrimoniale¹² sau chiar extraordinare, cum a fost aceea referitoare la

⁵ Greta Monica Miron, „... poruncește, scoale-te, du-te, propoveduește...” *Biserica Greco-Catolică din Transilvania. Cler și enoriași (1697–1782)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2004, p. 172; Daniel Dumitran, *Un timp al reformelor*, p. 116–119; Nicolae Bocșan, Ion Cârja, *Biserica Română Unită la Conciliul Ecumenic Vatican I*, traducerea textelor din limba latină: Alexander Baumgarten, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2001, p. 118, 143, 163.

⁶ Daniel Dumitran, *Un timp al reformelor*, p. 269; Ciprian Ghișa, *Episcopia greco-catolică de Făgăraș în timpul păstoririi lui Ioan Lemeni: 1832–1850*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2008, p. 328–329.

⁷ Ciprian Ghișa, *Episcopia greco-catolică de Făgăraș*, p. 329–330.

⁸ Daniela Deteșan, *Dosarul procesului lemenian*, vol. I, traducerea Vasile Rus, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2007, *passim*.

⁹ Nicolae Bocșan, Ion Cârja, *Biserica Română Unită*, p. 112–118, 163, 215.

¹⁰ Daniel Dumitran, *Un timp al reformelor*, p. 182.

¹¹ Ciprian Ghișa, *Episcopia greco-catolică de Făgăraș*, p. 328–329.

¹² *Ibidem*, p. 322.

procesul lemenian, când arhiepiscopul Kopácsy a jucat un rol activ pentru calmarea situației ivite (decembrie 1843)¹³. Desigur, primatul de Esztergom mijlocea relațiile interecleziale cu celelalte episcopii sufragane din jurisdicția sa și se îngrijea de luarea în dezbateră conferințelor episcopale (1850) și a sinoadelor naționale din Ungaria (cum a fost cel din 1822 sau cel care trebuia să se desfășoare în anul 1848, dar care nu a mai avut loc) și a problemelor greco-catolicilor ardeleni.

Felul în care funcționa subordonarea ierarhică dintre Mitropolia de Esztergom și Episcopia de Făgăraș se poate vedea cu ocazia conciliului general de la Bratislava (8 septembrie – 16 octombrie 1822), la care au participat reprezentanți ai Bisericilor din Ungaria, Croația, Serbia și Transilvania, precum și reprezentanții diferitelor ordine călugărești, delegați ai școlilor, un număr total de 80 de persoane¹⁴. Reprezentanții Bisericii Unite din Transilvania care au participat la dezbaterile sinodului au fost Dimitrie Caian junior (ca delegat al episcopului Ioan Bob), Samuil Vulcan, episcopul de Oradea, și Mihail Muntean, delegatul capitlului orădean¹⁵.

Dacă vom compara dezbaterile și deciziile sinodului român diecezan din 1821, organizat în vederea convocării acestui conciliu, vom constata că deciziile luate la Blaj au fost compatibile discuțiilor sinodale și hotărârilor formulate în cele cinci comisii de lucru ale conciliului de la Bratislava, din 1822. Ne referim la aspectele legate de îndatoririle episcopilor, la problema moralității clerului, a reînnoirii moralei sociale, a organizării școlilor și a seminariilor teologice, a reformei ordinilor călugărești și a tribunalelor ecleziastice. Îmbunătățirea stării materiale a clerului, precum și necesitatea traducerii imediate a Scrierilor Sfinte și a Bibliei în limbile naționale au fost alte preocupări urmărite atent în epocă și prezente desigur în dezbaterile conciliului¹⁶. Interesul pentru situația financiară a clerului era o constantă a vremii, așa cum putem vedea din memoriile trimise primatului de Esztergom de către vicarul foraneu al Silvaniei, Alexandru Șterca Șuluțiu, revendicări susținute atunci și de episcopul Ioan Lemeni (25 septembrie 1839, 3/15 iunie 1840, 5/17 octombrie 1840, 18 februarie/2 martie 1842 sau 31 martie/12 aprilie 1843). Greco-catolicii solicitau intervenția primatului pe lângă împărat pentru îmbunătățirea salariului vicarului și un sprijin financiar pentru ridicarea bisericii și a casei vicariale¹⁷. De asemenea, este interesantă solicitarea episcopului Lemeni privitoare la traducerea textelor liturgice, în limba maghiară, în Odorheiul Secuiesc, în condițiile în care, prin Unire, românii au păstrat pe lângă tradițiile și ritul oriental și limba proprie în biserică. Răspunsul primatului (16 mai 1841) preciza că traducerea cărților liturgice în limba maghiară se va face doar în folosul celor care nu cunosc limba română și doar pentru cei care locuiesc printre acatolici, pentru a nu deveni apostazi¹⁸.

¹³ Daniela Deteșan, *Dosarul procesului lemenian, passim*; Ciprian Ghișa, *Episcopia greco-catolică de Făgăraș*, p. 324–325.

¹⁴ Pentru prezentarea detaliată a sinodului, vezi Hermann Egyed, *A katolikus egyház története Magyarországon 1914/ig.*, în „Dissertationes Hungaricae ex historia ecclesiae”, 1, München, Aurora, 1973, p. 400–406; Oana Bodea, *Un timp al schimbărilor. Renașterea națională a popoarelor din Europa centrală în Aufklärung și Vormärz. O istorie comparată*, București, Editura Rao, 2011, p. 305–306.

¹⁵ Daniel Dumitran, *Un timp al reformelor*, p. 290.

¹⁶ Oana Bodea, *Un timp al schimbărilor*, p. 306–308.

¹⁷ Ciprian Ghișa, *Episcopia greco-catolică de Făgăraș*, p. 195, 218, 331.

¹⁸ *Ibidem*, p. 331–333.

A avut relația de subordonare instituțională dintre Esztergom și Blaj vreun efect asupra identității greco-catolice din Transilvania?

Dacă pentru secolul XVIII, din cauza surselor precare, nu putem să formulăm un răspuns foarte precis, înmulțirea documentelor de la mijlocul secolului XIX ne permite formularea unui. Cu toate acestea, putem menționa o implicare a Strigoniului în Transilvania, la mijlocul veacului XVIII. Efect al politicii de toleranță religioasă promovată de Viena, prin edictul emis de Maria Tereza în 13 iulie 1759, dar și ca urmare a intensificării mișcării anticatolice conduse de călugărul Sofronie, în anul 1764 arhiepiscopul latin de Strigoniu recomanda episcopului unit ardelean clemență pentru românii de religie ortodoxă care au fost persecutați¹⁹. Debutul secolului XIX aduce cu sine o tot mai accentuată tendință a Statului de a se amesteca în treburile Bisericii. După o lungă perioadă de instabilitate din cauza războaielor napoloniene, odată cu pacea semnată, la Viena, în 1815, Arhiepiscopul de Esztergom și Primatul Ungariei, Alexandru Rudnay (1819–1831)²⁰, și-a propus reorganizarea Bisericii. În acest scop, s-au demarat pregătirile pentru organizarea conciliului general al Regatului maghiar. Chestiunile supuse dezbaterii de către Primat, ce urmau a fi discutate în sinoadele diecezane sau arhidiecezane, erau sintetizate în opt puncte²¹. Astfel, și în Transilvania, din ordinul ierarhului său de la Esztergom, episcopul român unit Ioan Bob a convocat, prin circulara din 21 august, sinodul diecezan, la Blaj, în 15/27 septembrie 1821²². Conform protocolului sinodului, la adunarea ce urma să răspundă chestiunilor solicitate de către „prealuminatul principe și primat”²³ au participat, în ordine, canonicii capitulari și vicarii foranei, secondați de protopopi, inspectori și de reprezentanții clerului eparhial, așezați în ordinea vârstei.

Problemele dezbătute în sinod, începând cu ședința din ziua a doua (16 septembrie), în cadrul comisiilor de lucru (formate din vicarii foranei și ceilalți arhidiaconi din eparhie) au avut drept obiectiv central *întărirea Unirii*. Se făcea o analiză de context și se constata: „coruperea moravurilor și a disciplinei bisericesti”, ambele datorate ignoranței și a superstițiilor ce domneau între români în privința credinței creștine²⁴; situația era agravată de lipsa școlilor și de numărul redus al preoților învățați, fapt ce continua să periclitizeze „sfânta Unire”. Ședința a treia, prin dezbaterile prevederilor rescriptului imperial nr. 5807, din 27 decembrie 1816, privitoare la *congruă*, porția canonică și numărul de familii necesar pentru constituirea unei parohii unite, discuta situația stării materiale a clerului unit, în raport cu starea materială a clerului catolic. Această realitate periclită starea Unirii din provincie, vulnerabilizată de atacurile neuniților, motiv pentru care sinodul solicita Maiestateii Sale modificarea punctelor din rescript²⁵.

Sinodul a dezbătut și a răspuns solicitărilor formulate de Primatul maghiar doar în privința punctelor referitoare la îndreptarea moravurilor clerului, la reinstaurarea

¹⁹ ANDJA, fond MRUB, Arhiva Generală – doc. neîn., nr. fond 48, nr. inv. 325, 4/1764, 17 martie.

²⁰ Nicolaus Nilles, *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae Orientalis in Terris Coronae S. Stephani*, vol. I–II, Innsbruck, 1885, p. 671–672.

²¹ *Ibidem*, p. 671; Octavian Bârlea, *Ex Historia Romena: Ioannes Bob Episcopus Fagarasiensis (1783–1830)*, Frankfurt/Main, 1948, p. 233.

²² Ioan Bălan, *Fontes Iuris Canonici Ecclesiae Rumenaе*, Roma, Tipografia Poliglota Vaticana, 1932, în *Codificazione canonica orientale. Fonti. Fascicolo X. Disciplina bizantina. Rumeni. Testi di diritto particolare dei Rumeni*, Roma, Tipografia Poliglota Vaticana, 1933, p. 79–80; Daniel Dumitran, *Un timp al reformelor*, p. 284–285.

²³ ANDJA, fond MRUB, Arhiva Generală – doc. neîn., nr. 10/1821, f. 1r.

²⁴ *Ibidem*, f. 3r.–4r.

²⁵ *Ibidem*, f. 5r.–8v; Daniel Dumitran, *Un timp al reformelor*, p. 285–286.

disciplinei ecleziastice și la uniformizarea învățământului teologic. Sinodali români găseau originea degradării moravurilor în sărăcia și ignoranța clerului secular și regular tânăr. De aceea, pentru o mai bună monitorizare a moravurilor și pentru îmbunătățirea formației clericilor, care trebuiau mai bine selectați²⁶, adunarea propunea: 1) transferarea la Cluj a seminarului catolic din Alba Iulia și a celui greco-catolic din Blaj, dar cu păstrarea organizării instituționale distincte și a ritului specific fiecăruia; 2) reinstituirea stipendiilor (burselor de studii) acordate tinerilor prin Fundația *Janiana* la Viena²⁷; 3) restaurarea ordinului bazilitan, care „să se ocupe de tinerimea școlară și să ajute episcopul în administrarea diecezei”²⁸; 4) respectarea disciplinei în gimnaziul de la Blaj, unde profesorii trebuiau să se îngrijească de respectarea ritului grec și să explice tinerilor diferența dintre ritul grec și cel latin²⁹. Rămân definitive aceste decizii pentru stăruința sinodalilor uniți de a păstra individualitatea Bisericii lor în raport cu catolicismul și hotărârea sinodalilor de a consolida Unirea³⁰.

În noul context politic configurat de restaurație de după Revoluția franceză din 1830 și de recrudescența naționalismului maghiar din Ungaria, urmașul episcopului Bob, episcopul unit Ioan Lemeni (1832–1850), a convocat un sinod ordinar în anul 1833 și unul extraordinar în 1838. La vârful ierarhiei clericale unite, epoca *Vormärz*-ului a înregistrat un aprig conflict între episcop și adversarii săi, reprezentați de profesorul Simion Bărnăuțiu. Tinerii intelectuali îi solicitau episcopului depășirea atribuțiilor sale ecleziastice și metamorfozarea sa într-un lider politico-național³¹. Miza confruntării era legată de convertirea sinodului diecezan, considerat singurul for reprezentativ și deliberativ al românilor ardeleni, într-un congres național³². Era invocat precedentul creat de episcopul Inochentie Micu Klein (în 25 iulie 1744) și se solicita convocarea unei adunări la care să participe împreună clerici și laici, care să dezbată, alături de chestiunile ecleziastice, și problemele politico-naționale ale momentului³³. Reacția autorităților nu s-a lăsat așteptată. Cererea presantă din teritoriu de a se organiza sinoade naționale a fost refuzată. Mai mult, regimul absolutist al ministrului Metternich a preferat tergiversarea acordării permisiunii românilor de a organiza un sinod diecezan. Atunci când convocarea unui sinod devenea iminentă (ca în cazul sinoadelor extraordinare electorale din 1838 sau 1850), tendința autorităților statului era aceea de a limita dezbaterile sinodale la problema specifică pentru care a fost convocat sinodul extraordinar sau cel mult la concentrarea discuțiilor în jurul chestiunilor strict legate de organizarea internă ecleziastică (1838). Protestele clerului român față de această politică a regimului și față de amestecul Statului în problemele Bisericii nu au întârziat nici ele. Ele au fost prompt, ferm și repetat formulate fiind o caracteristică atât a sinodului din 1838, cât și a celui din 1850.

²⁶ ANDJA, fond MRUB, Arhiva Generală – doc. neîn., nr. 10/1821, f. 9v.–10r.

²⁷ *Ibidem*, f. 9r.; Daniel Dumitran, *Un timp al reformelor*, p. 287–288.

²⁸ ANDJA, fond MRUB, Arhiva Generală – doc. neîn., nr. 10/1821, f. 9v.

²⁹ *Ibidem*, 10v.–11r.; Daniel Dumitran, *Un timp al reformelor*, p. 289.

³⁰ Vezi deciziile (numite „canoane”) adoptate în cadrul sinodului și consemnate de notarul Isidor Alpini, în Ioan Micu Moldovan, *Acte sinodale ale baserecei române de Alba Julia și Făgărașiu*, tom I, Blaj, 1869, p. 68–74; comentarii la Daniel Dumitran, *Un timp al reformelor*, p. 290 și Ciprian Ghișa, *Episcopia greco-catolică de Făgăraș*, p. 95.

³¹ Daniela Deteșan, *Dosarul procesului lemenian*, p. 251–256.

³² Cristian Barta, *Sinodalitatea Bisericii Române Unite cu Roma între anii 1697–1742: aspecte ecleziologice identitare*, în „Annales Universitatis Apulensis. Series Historica”, II/2007, p. 9–25; Ciprian Ghișa, *Episcopia greco-catolică de Făgăraș*, p. 53.

³³ Ciprian Ghișa, *Episcopul Ioan Lemeni și Biserica sa în vâltoarea vremurilor*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2008, p. 50–60.

Prin urmare, sinodul diecezan convocat cu prilejul instalării noului episcop Lemeni și desfășurat la Blaj, în 3/15 iulie 1833, continua linia precedentului sinod diecezan organizat de episcopul Ioan Bob (1821). El se rezuma strict la reglementarea aspectelor ecleziastice și urmărirea îmbunătățirea stării materiale, culturale și morale a clerului. Deciziile sinodului continuau tendința centralizării puterii în Biserică prin întărirea autorității episcopale, în detrimentul conducerii colective. Erau reglementate, până la detaliu, funcționarea instituțiilor ecleziastice și conduita clericală. Prevederile celor „16 canoane” se refereau punctual la statutul economic și la atribuțiile preoților, ale personalului auxiliar (feți și clopotari), la sarcinile protopopilor, episcopului, soborului protopopial și al instanțelor de judecată, destinate cauzelor matrimoniale. În spiritul conciliului tridentin, suntem în fața unui adevărat program ale cărui obiective erau ridicarea nivelului de cultură al tinerilor, prin întărirea școlii (canoanele 8–10), atenția acordată catehizării și îmbunătățirea omileticii; era vizată disciplinarea clerului (prin reglarea conduitei preoților și monitorizarea lor de către protopopi) și creșterea moralității enoriașilor, prin reglementarea chestiunilor matrimoniale³⁴.

Politica și identitatea catolică în Ungaria (1848–1850)

Un alt moment important în relația dintre Mitropolia de Esztergom și Episcopia Unită Greco-Catolică cu sediul la Blaj s-a desfășurat în perioada următoare, în timpul episcopatului lui Ioan Lemeni, cu predilecție între anii 1848 și 1850. Pe fundalul marilor mutații politice trasate de revoluția de la 1848, demn de analizat este memoriul episcopului unit Ioan Lemeni, pregătit să fie prezentat în cadrul sinodului național (general) catolic din Ungaria, de la 1848. Cum acest sinod nu s-a mai organizat din cauza evenimentelor revoluționare, știm că memoriul episcopului a fost prezentat ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice Eötvös József la data de 5 august 1848, de către Ioan Lemeni, aflat la Pesta, cu ocazia desfășurării lucrărilor Comisiei regnicolare³⁵. Actul a trezit un interes real în rândurile guvernului maghiar și a atras, desigur, atenția Arhiepiscopului de la Strigoni, primatul Ungariei, János Hám³⁶. Memoriul episcopului unit trecea în revistă principalele aspecte din istoria instituțională a Bisericii românești din Transilvania (secolele XVI–XVII) și pune accent pe schimbările teritorial-administrative, în urma intrării în vigoare a legislației administrative aprobate în Dieta de la Bratislava (15 martie 1848). Prin restructurarea administrativă ce s-a făcut atunci, erau afectate diezele romano-catolice și greco-catolice din Transilvania, fiindcă granițele diecezane nu erau identice cu granițele districtuale. În acest context, rămâne semnificativ faptul că episcopul Lemeni sublinia importanța înființării unor noi episcopii greco-catolice, la Lugoj³⁷ și respectiv la Baia Mare³⁸:

³⁴ ANDJA, fond MRUB, Arhiva Generală – doc. n. nr., nr. 1/1833; Ioan Micu Moldovan, *Acte sinodali ale baserecei române de Alba Julia și Fagarasiu*, tom II, Blaj, 1872, p. 63–68; Ioan Bălan, *Fontes Iuris Canonici*, p. 80; Ciprian Ghișa, *Episcopia greco-catolică*, p. 96–99.

³⁵ Liviu Maior, *1848–1849. Românii și ungerii în revoluție*, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 160–162.

³⁶ Magyar Ország Levéltár, 795, microfilm 4665, Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Memoriul lui Ioan Lemeni (5 august 1848), apud Tamás Zsolt, *Mediator între Stat și Biserică: sinodul național din Ungaria de la 1848 și reorganizarea Bisericii greco-catolice din Transilvania*, comunicare susținută la conferința națională *Petru Maior și prietenii*, Reghin, 28 februarie – 1 martie 2014.

³⁷ Nicolae Bocșan, Camelia Vulea, *La începuturile episcopiei Lugojului. Studii și documente*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, *passim*.

³⁸ Pentru demersurile și proiectele anterioare pentru înființarea unei episcopii unite cu sediul la Baia Mare, vezi Nicolae Bocșan, *Națiune și confesiune în Transilvania în secolul al XIX-lea: cazul mitropoliei române*, în

Cugetând locația și depărtarea de la Oradea, acum după unirea cu Ungaria consider necesară înființarea unui noi Episcopat la Șimleu sau la Baia Mare, la care ar aparține Solnocul de Mijloc, comitatul Crasnei și Țara Chioarului, și dacă s-ar prețui dezideratele națiunii române din Maramureș, prezentate la dietă în anul 1802, în care se cerea un episcop separat față de națiunea rusă, și dacă s-ar adăuga și locuitorii de etnie română din județul Satu Mare, la acest Episcopat ar ajunge numeroase mari parohii, dar tot ar rămâne mai multe mii de parohii la Eparhia mea, ceea ce ar necesita și așa oboseală și sânguință forțată de guvernare, astfel dacă s-ar alipi comitatul Zărandului de cel al Oradiei, tot ar fi necesară ridicarea unui nou Scaun episcopal la Făgăraș, iar Episcopul Blajului, care poartă și titlatura Făgărașului, ar putea fi reintrodus în funcția de Mitropolit al Transilvaniei de rit Grec, ceea ce s-a pierdut cu ocazia uniunii de credință³⁹.

Teza cea mai importantă susținută de episcopul Lemeni în memoriul său, cerere care s-a aflat printre revendicările pașoptiștilor români ardeleni în timpul adunării de la Blaj, era legată de materializarea unui vechi deziderat al uniților ardeleni, de ridicare la rang de Mitropolie a Episcopiei Greco-Catolice de Făgăraș:

Nu din vanitate, nu din căutare de demnități, mai mult și din cea în care mă aflu aș cere eliberarea dacă circumstanțele actuale și conștiința nu m-ar obliga; ci din cauza fericirii eterne și a dezvoltării spirituale a multitudinii de enoriași, din cauza speranței de a converti pe cei rătăciți, fiind somat de ședința a miilor din Națiune⁴⁰, doresc și eu reinvestirea Episcopiei Greco Unite a Transilvaniei în poziția veche de Mitropolie; ceea ce s-a cerut în înaintarea către Maiestate prin unul din punctele Dietei Transilvaniei⁴¹, cerând cu tot respectul aprobarea și recomandarea eficientă a acesteia și înființarea a încă unor episcopate⁴².

Cererea fundamentată a episcopului Lemeni a fost continuată de colaboratorul său, episcopul unit de Oradea. În ianuarie 1850, Vasile Erdelyi a susținut pe lângă Nunțiatul din Viena necesitatea numirii unui arhiepiscop pentru uniții ardeleni și care să cuprindă în jurisdicția sa pe toți episcopii greco-catolici din Transilvania. Reacția autorităților din Viena nu s-a lăsat așteptată. Astfel, la 9 martie 1850, într-un rescript al ministrului de Interne, Alexander Bach, adresat primatului de Esztergom, se comunica acordul Vienei cu privire la constituirea noilor dieceze greco-catolice, iar la 8 aprilie, episcopul Erdelyi făcea cunoscut Consistoriului din Blaj acordul împăratului Francisc Iosif I, privind aprobarea constituirii Mitropoliei Unite și înființarea a două episcopii sufragane noi⁴³. Aceste demersuri au fost cunoscute și de Roma. Ca urmare a presiunilor ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice Leo Thun, în mai 1850, nunțiu

Nicolae Bocșan, Ioan Lumperdean, Ioan-Aurel Pop, *Etnie și confesiune în Transilvania (secolele XIII–XIX)*, Oradea, Fundația „Cele Trei Crișuri”, 1994, p. 123–124.

³⁹ Tamasi Zsolt, *Mediator între Stat și Biserică*.

⁴⁰ Se referă la Marea Adunare Națională de la Blaj, de pe Câmpia Libertății, pe care Lemeni a prezidat-o împreună cu episcopul ortodox de la Sibiu, Andrei Șaguna.

⁴¹ În 29–30 mai 1848, Lemeni a participat la dieta de la Cluj, unde a votat pentru unirea Transilvaniei cu Ungaria, gest care l-a compromis pe episcop în fața contemporanilor antiunioniști și care l-a costat suspendarea din scaunul episcopal (9 noiembrie 1848). Vezi Keith Hitchins, *Ortodoxie și naționalitate. Andrei Șaguna și românii din Transilvania (1846–1873)*, prefață Pompiliu Teodor, traducere Aurel Jivi, București, Editura Univers Enciclopedic, 1995, p. 89: „[...] Aproape singur între conducătorii români el a continuat să simpatizeze unirea din cauza beneficiilor pe care credea că le va aduce poporului său prin includerea într-o Ungarie liberală. Prin urmare, el a dat dispoziție poporului să ignore capturarea «ilegală» a puterii de către Puchner și să se supună doar acelor decrete care veneau din partea comisarului Vay. Comitetul Național Român l-a denunțat imediat și la 9 noiembrie Puchner l-a suspendat din postul de episcop” (Ciprian Ghișa, *Episcopul Ioan Lemeni*, p. 268–269, 290–291).

⁴² Tamasi Zsolt, *Mediator între Stat și Biserică*.

⁴³ Ioan Mircea, *Demersurile prelaților români greco-catolici pentru statutul mitropolitan*, în *AICC*, XXXV, 1996, p. 187.

apostolic Michele Viale Prela a cerut părerea primatului de Esztergom. Scitowsky a înființat o comisie, condusă de episcopul Vasile Erdelyi și compusă din: Constantin Alutan, Alexandru Șterca Șuluțiu, Constantin Pappfaldi, Petru Anderco, Ioan Fazsy, Alexandru Dobra și Iosif Popp Szilagyî. Lucrările ei au început în iunie 1850, la Oradea⁴⁴. Dezbaterile purtate cu acest prilej au oferit soluții pentru organizarea Mitropoliei Române Unite și pentru înființarea a două noi Eparhii unite⁴⁵. Propunerile comisiei au fost discutate în cadrul conferinței particulare, care a avut loc în perioada 25–31 august 1850, la Esztergom⁴⁶.

Desfășurarea și importanța acestei conferințe particulare s-a aflat în strânsă legătură cu evenimentele politice din Imperiul Habsburgic din primăvara anului 1849. După înăbușirea revoluției, liderii politici de la Viena și-au propus unificarea Imperiului. Pentru realizarea acestui deziderat instrumentul politic s-a dovedit constituția de la Olmütz, din 4 martie 1849, iar instrumentul ecleziastic a fost Concordatul încheiat de austrieci cu Scaunul papal în 1855. S-a impus punctul de vedere al conducătorilor politici, convinși că unificarea statală nu este posibilă fără implicarea Bisericii Catolice. Astfel, s-a realizat conferința episcopală de la Viena, între 5 mai și 17 iunie 1849⁴⁷, care a sintetizat în 14 puncte poziția Bisericii. Noul primat de Esztergom, Ioan Scitovszky, a convocat, pentru vara anului 1850, o conferință a episcopilor de pe teritoriul Ungariei după modelul conferinței vieneze din 1849. Își propunea să discute situația specifică a Bisericii maghiare, problemele cauzate de evenimentele din anii 1848–1849 și să analizeze nevoia de a sincroniza dezideratele maghiare cu cele austriece, formulate la Viena.

În acest context, ni se pare relevant pentru evoluția Bisericii Române Unite din Transilvania să valorificăm un important izvor, puțin analizat până acum în istoriografia română⁴⁸ și – din cauza păstrării trunchiate a documentului în Arhiva primațială de la Esztergom – publicat incomplet de istoriografia maghiară⁴⁹. Mă refer la protocolul sau procesul verbal al conferinței particulare la care au participat arhiepiscopii și episcopii din Ungaria, Slovenia, Croația, Dalmația, Transilvania și Voivodina, document prezervat, în schimb, intact la Direcția Județeană a Arhivelor din Alba Iulia. Menționez că la lucrările conferinței a luat parte și Joseph Strossmayer, viitorul episcop de Bosnia și Smirna, provincie care a rămas sub stăpânire otomană, până în anul 1878. Din partea episcopatului romano-catolic de Transilvania, a participat la conferință Mihail Fogarassy, iar Episcopia Greco-Catolică de Oradea [Mare] a fost reprezentată de episcopul

⁴⁴ *Ibidem*, p. 187–188; Nicolae Bocșan, Ana Victoria Sima, *Înființarea și organizarea Mitropoliei greco-catolice românești*, în *Biserica Română Unită cu Roma Greco-Catolică. Istorie și spiritualitate. 150 de ani de la înființarea Mitropoliei Române Unite cu Roma Greco-Catolică la Blaj*, Blaj, Editura „Buna Vestire”, 2003, p. 362.

⁴⁵ Ioan Mircea, *Demersurile prelaților români greco-catolici*, p. 187–191; *Canonici, profesori și vicari foranei din Biserica Română Unită (1853–1918). Dicționar*, Mirela Popa-Andrei (coord.) et alii, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2013, p. 78.

⁴⁶ ANDJA, fond MRUB, Cabinetul Mitropolitului, nr. inv. 96, dosar 37/1851, 25 aprilie, Esztergom, scrisoarea episcopului primat romano-catolic din Esztergom trimisă vicarului din Blaj [Constantin Alutan] căruia îi anexează procesul verbal al Conferinței particulare, care a avut loc în localitatea Esztergom, f. 34r–37r. Despre viitorul vicar capitular al Episcopiei de Făgăraș, Constantin Alutan (1796–1868), un apropiat, probabil chiar rudă cu fostul episcop, Ioan Lemeni, vezi Ciprian Ghișa, *Episcopul Ioan Lemeni*, p. 128–129. De asemenea, vezi și *Canonici, profesori și vicari foranei*, p. 76–79. Pentru varianta în limba română a textului Conferinței particulare de la Esztergom (25–31 august 1850), mulțumim colegei noastre, lector univ. dr. Andreea Mârza.

⁴⁷ Hermann-Josef Scheidgen, *Az 1849-es osztrák püspökkari konferencia Bécsben*, în Margit Balogh (ed.), *Katolikus zsinatok és nagygyűlések Magyarországon a 16.–20. században*, Budapest, Pécs, 2014, p. 267–293.

⁴⁸ Ioan Mircea, *Demersurile prelaților români greco-catolici*, p. 191.

⁴⁹ Gábor Adriányi, *Die Stellung der ungarischen Kirche zum osterreichischen Konkordat von 1855*, în „Acta Scitovszkyana”, cat. D, fasc. X, nr. 723–1121, Roma, 1963, p. 57–64.

Vasile Erdelyi, un apropiat al fostului episcop unit de Făgăraș, Ioan Lemeni (1832–1850). Vasile Erdelyi a fost cel care, o lună mai târziu, numit de arhiepiscopul de Esztergom⁵⁰, a participat la sinodul electoral al diecezei de Făgăraș (16–18/28–30 septembrie 1850) în calitate de comisar regal. El a avut un rol important în desfășurarea sinodului greco-catolic, remarcându-se prin cele două cuvântări, la deschiderea și la închiderea sinodului de la Blaj⁵¹, care a desemnat în persoana vicarului Silvaniei Alexandru Șterca Șuluțiu, noul episcop greco-catolic de Făgăraș, devenit mitropolit, în 1853.

Trebuie să spunem că pe fondul nemulțumirii rezultate din nereușita organizării unui sinod național (general) al Bisericii Catolice din Ungaria, în anul 1848, și ca reacție la adoptarea constituției imperiale, din 4 martie 1849, deciziile episcopilor din arhidieceza de Esztergom, luate ca urmare a acestei conferințe, rămân relevante, prin concretețea propunerilor formulate și înaintate împăratului Francisc Iosif I. Importanța deciziilor și semnificațiile discuțiilor din cadrul conferinței s-au remarcat prin faptul că ele au trasat strategia de modernizare a bisericilor subordonate Arhiepiscopiei de Esztergom, într-o perioadă defavorabilă dezvoltării Bisericii în raportul cu Statul.

Cele mai importante hotărâri care aveau evident repercusiuni și asupra Bisericii Române Unite din Transilvania erau cele legate de consolidarea identității confesionale catolice și culturale, pe linie postridentină. Se reluau unele aspecte discutate în sinoadele diecezane, cum a fost problema ridicată în sinodul diecezan de Făgăraș din 1821, privind relația cu tradiția și corectarea acesteia prin Biserică, discutându-se aplicat despre post, integritatea moravurilor⁵², eradicarea sărăciei, disciplina clerului⁵³. Un deosebit interes s-a manifestat, cu ocazia conferinței episcopale din 1850, pentru formularea unor propuneri concrete privitoare la îmbunătățirea formării intelectuale a clerului mic, prin atenția acordată școlilor și programei școlare. Standardizarea studiilor teologice a fost un aspect dezbătut în sinodul diecezan de la Blaj, din 1821, dar și în sinodul național de la Bratislava, din 1822, reiterat cu ocazia conferinței episcopale din 1850. Atunci, la Esztergom, se propunea, de exemplu ca „disciplinele teologice să fie împărțite pe patru ani, la Pesta, cu 12 profesori, orice curs să aibe doi profesori ordinari și un doctor. Studiile obișnuite erau: ebraica cu studiul biblic al Vechiului Testament, istoria bisericească, limba greacă cu studiul biblic al Noului Testament și Teologie fundamentală, dogmatică și morală, drept canonic și Teologie pastorală. Cele extraordinare: dialecte orientale, patristică, pedagogie, liturgică și arheologie creștină. Alumnii sunt obligați să frecventeze toate aceste studii în cadrul seminarului central, cu excepția limbilor orientale de al căror studiu episcopii, dacă consideră necesar, pot să-i elibereze; la universitate unul și același profesor poate să propună aceleași discipline în două sau trei limbi”⁵⁴. Chiar dacă nu s-au luat în discuție propunerile comisiei orădene privitoare la înființarea unui seminar teologic, secondat de un institut pedagogic în vechea clădire a iezuiților de la Baia Mare, precum și consolidarea Seminarului și a Institutului

⁵⁰ Daniel Dumitran, *Un timp al reformelor*, p. 280. Despre episcopul de Oradea, Vasile Erdelyi, se știe că, în vara anului 1850, a elaborat un memoriu, în limba latină, care cerea federalizarea etnică a Imperiului și organizarea tuturor românilor din Imperiu într-o țară românească, înzestrată cu guvern, parlament, administrație și justiție proprie. Vezi Dumitru Suci, *Alexandru Șterca Șuluțiu și mișcarea națională românească*, în vol. *Studii privind mișcarea națională a românilor din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Editura Tribuna, 2004, p. 21–22.

⁵¹ Ioan Micu Moldovan, *Acte sinodali*, I, p. 63–103.

⁵² ANDJA, fond MRUB, Cabinetul Mitropolitului, nr. inv. 96, dosar 37/1851, 25 aprilie, decizia de la punctul b înaintată împăratului, f. 44 (2).

⁵³ *Ibidem*, problemă dezbătută în ședința a zecea, f. 39–42 (35–38).

⁵⁴ *Ibidem*, deciziile f și n înaintate împăratului, f. 25–26.

pedagogic al diezezei de Oradea⁵⁵, semnificația acestei propuneri rezida în faptul că ea viza întreg perimetrul Bisericii Catolice maghiare (Ungaria, Slovenia, Croația, Dalmația, Transilvania și Voivodina, academia de la Bratislava, universitățile din Viena, Pesta, Trnava, institutele *Pazmaneum* și *Sf. Augustin* din Viena, așezământul de la Košice, seminarul central din Pesta) și s-a materializat în propunerea înaintată împăratului, pentru compatibilizarea programei școlare în toate centrele menționate. Mai mult, conferința episcopală acorda un interes deosebit aspectelor referitoare la fondurile destinate ridicării calității procesului de învățământ, prin asigurarea nevoilor necesare bunei desfășurări a activității didactice în cadrul seminariilor diecezane, dezbaterile concentrându-se asupra găsirii unor soluții pentru acordarea burselor și a stipendiilor alocate clerului mic care studia Teologia⁵⁶. S-a discutat situația averilor și a fundațiilor Bisericii Catolice din Ungaria (Fondul religios, Fondul de educație, *Cassa parochorum*), dar și problema autonomiei Bisericii în raport cu Statul, cu accent pe reglementarea organizării instituționale și a susținerii învățământului teologic catolic, în perimetrul Arhiepiscopiei de Esztergom⁵⁷.

Un alt aspect important ce merită a fi subliniat este dialogul intereclezial și legătura ierarhică dintre Ungaria (era inclusă și Transilvania aici), Slavonia, Croația, Dalmația și promovarea în comun a intereselor convergente ale bisericilor din aceste spații culturale diverse, în condițiile imixtiunii Statului în problemele comunităților. Ne gândim la deciziile înaintate împăratului, referitoare la aspectele instituționale: procedura numirii episcopilor, discutată, atât în sinodul din 1822 de la Bratislava, cât și la conferința din 1850. La Esztergom a fost subliniată necesitatea ca să „[...] se renunțe ca episcopii să fie propuși de Ministerul Afacerilor Interne; dreptul de a numi episcopi în Regatul Ungar să revină delegației pontificale”⁵⁸. Propunerea privitoare la ridicarea la rang de Mitropolie a episcopiei Făgăraș, propunere secundată de cea referitoare la înființarea episcopatului de Baia Mare și Lugoj, a fost formulată de episcopul Lemeni, în memoriul său din 1848, apoi reluată prin propunerile comisiei conduse de Vasile Erdelyi (din iunie 1850) și reiterată cu ocazia conferinței de la Esztergom, din august 1850. Se relua, de asemenea, cererile legate de ocuparea scaunelor episcopale vacante de Vác și Făgăraș: „Episcopul de Oradea de rit grec, din respect față de dieceza de Făgăraș, a zis că Unirea nu este numai confirmată, ci și trebuie să se mărească zi de zi. S-a stabilit că episcopii adunați hotărâsc să găsească un remediu pentru această situație, dacă Maiestatea Sa va numi păstori demni, cât mai repede în bisericile lipsite de episcopi. O imploră să garanteze în toate diecezele vacante, dar în special în Vác și Făgăraș, care sunt lipsite de mult timp de un păstor”⁵⁹.

O semnificație aparte pentru uniții ardeleni au avut-o dezbaterile iscate de măsurile ce trebuiau luate din punct de vedere spiritual pentru sprijinirea catolicilor din Valahia, Serbia, Moravia, Ungaria Superioară. În ședința a noua a conferinței episcopale

⁵⁵ Ioan Mircea, *Demersurile prelaților români greco-catolici*, p. 190.

⁵⁶ ANDJA, fond MRUB, Cabinetul Mitropolitului, nr. inv. 96, dosar 37/1851, 25 aprilie, decizia de la punctul f, nr. 5, f. 50 (8) înaintată împăratului.

⁵⁷ *Ibidem*, problemă dezbătută în ședința a opta, f. 34–38 (30–34) și materializată în decizia de la punctul n, litera b, cererile cu numerele 1, 2, 3 înaintate împăratului, f. 67–68 (25–26). În context, pentru mișcarea de autonomie catolică maghiară din epocă, vezi Gábor Adriany, *Documenta Vaticana historiam autonomiae catholicae in Hungaria illustrantia*, în „Dissertationes Hungaricae ex historia ecclesiae”, 18, Argumentum Budapest, 2011, p. 9–21.

⁵⁸ ANDJA, fond MRUB, Cabinetul Mitropolitului, nr. inv. 96, dosar 37/1851, 25 aprilie, problemă dezbătută în ședința a patra, punctul 24, f. 23 (19).

⁵⁹ *Ibidem*, problemă dezbătută în ședința a cincea, f. 25 (21).

(din 30 august 1850), mitropolitul primat de la Esztergom a vorbit despre „măcelul făcut de furia oarbă a valahilor neuniți în mai multe locuri din Voievodina și din Transilvania la adresa Bisericii Greco-Catolice: biserici devastate, prădate, școli făcute una cu pământul. Există o comisie care a numărat în dieceza de Făgăraș 1.035 parohii, în cea de Oradea 227, în cea de Baia Mare 302, în cea de Lugoj 90”⁶⁰. Ca atare, Episcopul de Prešov, Jozef Gaganez (1793–1875), propunea, în cadrul ședinței, divizarea diecezei de Făgăraș pentru a crește episcopatul de Lugoj și formula întrebarea dacă „[...] nu se poate ridica pentru români un scaun mitropolitan”? Episcopul unit de Oradea a intervenit în discuție clarificând faptul că, „[...] după ce a trecut perioada tulbură, a apărut ideea de a crea noi dieceze. 40.000 de români în frunte cu Șaguna, episcop neunit, au stabilit că toți uniții să fie îndepărtați de la Unire și să se unească sub un Mitropolit schismatic. De aceea, Maiestatea Sa trebuie implorată să ridice cel puțin două noi episcopate și să poruncească să fie restituite cât mai repede bisericile greco-catolicilor din Transilvania”⁶¹. Era, de asemenea, o continuare a solicitării argumentate de episcopul Lemeni în memoriul său din 1848 și o reluare a concluziilor comisiei conduse de episcopul Erdelyi și formulate de Constantin Alutan și Alexandru Șterca Șuluțiu, la Oradea, în iunie 1850⁶².

Pe acest fond al discuțiilor, punctul h) al „deciziilor prezentate Maiestății Sale în urma sinodului [conferinței] episcopilor” formula propunerii concrete referitoare la „protejarea și promovarea sfintei Uniri”⁶³. Se subliniau aspectele legate de necesitatea ca „[...] bisericile și casele parohiale pe care grecii neuniți le-au obținut în perioada sfintei Uniri în diecezele Făgăraș și Oradea Mare să fie restituite; astfel de ocupări să nu mai poată avea loc în ciuda articolului 20 din 1848; dieceza de Făgăraș are peste 1.300 de parohii de care un singur episcop se poate ocupa cu greu; se dorește crearea cât mai repede a diecezelor de Lugoj și Baia Mare și coordonarea celorlalte dieceze de către principele primat; se cere ridicarea unuia dintre scaunele episcopale la rang de Mitropolie”⁶⁴. Constatăm că aceste decizii nu făceau altceva decât să reia cererile formulate de către episcopul unit Ioan Lemeni în memoriul înaintat ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, Eötvös József (din 5 august 1848). Era un proiect de altfel susținut de întregul cler unit în perioada 1848–1850⁶⁵, sintetizat în concluziile comisiei orădene (iunie 1850) și concretizat prin decizia imperială din aprilie 1850. Vedem astfel cum, cu ocazia conferinței particulare, din august 1850, de la Esztergom, se materializa dorința clerului român, formulată în protocolul lucrărilor comisiei conduse de episcopul Erdelyi și înaintate primatului de Esztergom; se valida, cum era firesc, de către forul ecleziastic corespunzător decizia imperială din aprilie 1850. Cu scopul de a echilibra numărul eparhiilor unite din Transilvania cu cele din afara provinciei, după consultarea

⁶⁰ *Ibidem*, problemă dezbătută în ședința a noua, f. 38 (34).

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² Ioan Mircea, *Demersurile prelaților români greco-catolici*, p. 190.

⁶³ Această parte a documentului s-a păstrat parțial, cu ștersături și adnotări marginale, în fondul Arhivei de la Esztergom, vezi Gábor Adriany, în studiul *Die Stellung der ungarischen Kirche zum österreichischen Konkordat von 1855*, p. 57–64.

⁶⁴ ANDJA, fond MRUB, Cabinetul Mitropolitului, nr. inv. 96, dosar 37/1851, 25 aprilie, decizia de la punctul h, cererile cu numerele 2, 3, 4, f. 52 (10) înaintate împăratului. Aceeași pretenție de subordonare a Mitropoliei Române Unite, precum și a scaunelor ei sufragane de Oradea, Gherla și Lugoj va fi formulată repetat de către primatul de Esztergom cu diferite ocazii (vezi Nicolae Boșan, *Națiune și confesiune în Transilvania*, p. 161–162). Pentru reacția Romei la această situație, vezi Ana Victoria Sima, *Vizitele nunțiilor apostolice vieneze în Transilvania (1855–1868)*, vol. I, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, p. 16–23.

⁶⁵ Ciprian Ghișa, *Episcopul Ioan Lemeni*, p. 336.

clerului român, întrunit în sinodul electoral la Blaj, la 30 septembrie 1850, conferința ministerială desfășurată la Viena, la 18 noiembrie 1850 – la care au participat Ioan Scitowsky, Vasile Erdelyi, Alexander Bach, Leo Thun, Eduard Bach (comisarul civil imperial plenipotențiat pentru Transilvania) și consilierul de secțiune Pivizer – a formulat propunerea de reorganizare a Bisericii Greco-Catolice din Transilvania. Astfel, la 12 decembrie 1850, s-a emis decretul imperial de ridicare a Scaunului de la Blaj la rang de Mitropolie și de înființare a celor două noi episcopate, unul cu sediul la Gherla, celălalt la Lugoj⁶⁶. Vedem astfel cum, prin consensul și prin insistența prelaților români uniți, Viena – obținând, ca de fiecare dată, sprijinul Sfântului Scaun – a răsplătit loialitatea românilor și a rezolvat revendicarea lor din timpul revoluției din 1848, impunând înființarea Mitropoliei Române Unite la Blaj.

Din perspectiva contextului politic conflictual al epocii, interesantă este schimbarea accentului discuției referitoare la relația dintre confesiune și etnie. În memoriul lui Lemeni din 1848, ridicarea la rang de Mitropolie a Episcopiei de Făgăraș era argumentată prin întărirea catolicismului în detrimentul ortodoxiei, tocmai prin fidelizarea românilor față de maghiari și Ungaria: „Prin realizarea acesteia, nu doar cei uniți s-ar întări în credință, dar și alți conaționali români ar primi un impuls eficient de a intra în unire de credință; ceea ce ar avea efecte fructuoase asupra patriei, toți pot să admită; numai astfel se poate spera colaborarea sigură cu maghiarii”⁶⁷. La 1850, după trecerea tăvălugului revoluționar, accentele se schimbă, astfel încât apropiatul episcopului Lemeni, episcopul unit de Oradea, Vasile Erdelyi, a avut curajul să facă o mărturisire, declarând că „[...] nu a vrut să accepte ajutorul de 3.000 de florini oferiți de conducerea maghiară, în anul 1848”⁶⁸.

Considerații finale

Chiar dacă logica pașoptistă reclamă o viziune națională în analiza evenimentelor acelor ani, se impune însă și o perspectivă cu mai puține accente etnice în abordarea și înțelegerea evoluției Bisericii Române Unite. La insistențele și prin susținerea Vienei, vedem astfel cum pentru pacificarea Imperiului, câștig de cauză a avut viziunea pragmatică, instituțională a Romei, aceea de bună funcționare a Bisericii Catolice, de securizare și consolidare a catolicismului în această parte a Europei, unde comandamentele conciliului tridentin rămâneau valabile. Momentul 1848–1849 a probat, aici, încă o dată, eficiența colaborării dintre Viena și Roma. Așa putem înțelege cum, în pofida îngrijorării Romei față de catolicismul românilor, Scaunul pontifical – cu toate reticențele exprimate de primatul de Esztergom, cu ocazia tratatelor pentru încheierea Concordatului dintre Austria și Vatican (din anii 1851–1852 și 1855) – hotărâ, în decembrie 1853, înființarea Mitropoliei de Alba Iulia și Făgăraș. Aceasta primea în subordine episcopatele sufragane de Oradea, Lugoj și Gherla. Biserica Română Unită era scoasă astfel de sub jurisdicția Esztergomului și era subordonată direct Romei.

Într-o perioadă caracterizată de perpetuarea conflictului interconfesional dintre greco-catolici și ortodocși, chiar dacă, la nivel politic, anul 1848 adusese o bună colaborare interconfesională românească în Transilvania, este evidentă semnificația identitară a acestor dezbateri interecleziale. Ele pun în evidență mentalitatea elitei

⁶⁶ Ioan Mircea, *Demersurile prelaților români greco-catolici*, p. 192–193; Nicolae Bocșan, *Națiune și confesiune în Transilvania*, p. 160–161.

⁶⁷ Tamasi Zsolt, *Mediator între Stat și Biserică*.

⁶⁸ ANDJA, fond MRUB, Cabinetul Mitropolitului, nr. inv. 96, dosar 37/1851, 25 aprilie, f. 12.

clericale a vremii, dominată de spiritul Reformei catolice post-tridentine. În pofida acesteia însă, este evident că devenea tot mai importantă conștiința etnică, națională. În al doilea rând, trebuie să remarcăm că, în contextul relațiilor interetnice contondente dintre români și maghiari la 1848, rămâne de subliniat dialogul intercultural româno-maghiaro-croato-slovac și interconfesional între romano-catolicii și greco-catolicii din perimetrul Arhiepiscopiei de Esztergom. Desigur, aceste contacte trebuie analizate ținând cont de constrângerile politice și confesionale ale epocii. Ele s-au desfășurat sub patronajul Bisericii Catolice din Ungaria și au fost asigurate de liderii acesteia, arhiepiscopii slovaci de Esztergom, Alexandru Rudnay (1819–1831) și Ioan Scitowsky (1849–1866). Titularii scaunului Esztergom au fost două personalități echilibrate, care au urmărit protejarea și consolidarea Bisericii Catolice, deopotrivă romano și greco-catolice, în niște vremuri excepționale. Pentru ei, dorința consolidării instituționale a fost dublată de obiectivul punerii la adăpost a Bisericii Catolice în fața pericolului maghiarizării.

Într-o epocă în care provocările erau multiple și pericolele diverse, s-a ridicat problema relației dintre naționalism și prezervarea identității confesionale răsăritene în cadrul Bisericii Catolice. Ce decizie se impunea titularului scaunului din Blaj? Să se implice, hazardat, în lupta politico-națională, care putea vulnerabiliza Biserica ce o avea în grijă sau să se concentreze asupra consolidării ei instituționale? Contestat și compromis în fața pașoptiștilor antiunioniști, atitudinea legalistului episcop unit ardelean Ioan Lemeni poate fi înțeleasă mai nuanțat din perspectiva celor două documente discutate. Atât memoriul episcopului din 5 august 1848, cât și deciziile conferinței episcopale înaintate împăratului doi ani mai târziu (august 1850) respectă întocmai linia episcopului unit ardelean. Chiar dacă unii dintre contemporanii săi l-au acuzat de lipsă de patriotism, ambele mărturii evidențiază, în fapt, realismul episcopului Lemeni, în activitatea sa de consolidare instituțională a Bisericii Unite ardelenene, prin întărirea Unirii. În esență, aceasta era, de altfel, misiunea oricărui prelat responsabil, în contextul unor evenimente majore, așa cum fusese revoluția pașoptistă.

THE INSTITUTIONAL RELATION BETWEEN THE *MITROPOLIA* OF ESZTERGOM AND
THE ROMANIAN UNIATE CHURCH FROM TRANSYLVANIA. THE 1850 EPISODE
(Summary)

Keywords: Transylvania, Blaj, Esztergom, national, Synod, confession, identity.

The author investigates a part of the institutional history of the Catholic Church of Hungary and Transylvania between 1821 and 1850. The analysis permits a perspective upon the way in which the Church mediated an institutional dialogue between the leaders of the two churches in the age of unilateral claims that culminated with the revolution of 1848, and degenerated into civil war between Romanians and Hungarians in Transylvania.

The study presents the double institutional intermediation of the Catholic Church in the national Synod of Hungary: the analysis of the intermediation between State and Church, and the inter-ecclesiastical dialogue between the Catholic Church of Hungary with the seat in Esztergom and the United Church of Transylvania with the seat in Blaj under the circumstances provided by the fact that the State interfered in the Church issues. The author discusses the role played by the Church official speech in the Synod with the view to strengthening the confessional and cultural identity of the Transylvanian Romanians between 1821 and 1850.